

FENNTARTHATÓ VERSENYKÉPESSÉG ÁLTALÁNOS VIZSGÁLATA 9 KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPAI ORSZÁG 10 ÉVES TÁVLATÁBAN

Béresné Mártha Bernadett – Kiss Anita – Nagy Tünde Orsolya

Absztrakt: Nemzeti szinten a versenyképesség a gazdaságpolitikai döntések központi kérdése, de vizsgálata során a fenntarthatóság fogalmával együtt kell görcső alá vetni őket. Ennek az az oka, hogy hosszú távon csak azok a gazdaságpolitikai döntések bizonyulnak helyesnek, melyek az adott nemzet természeti, társadalmi és gazdasági értékeit megőrizve, fenntartható módon képesek a versenyképességet növelni. Tanulmányunkban empirikus kutatáson alapuló, számos szakirodalom felhasználásával szekunder kutatást végezve azt vizsgáltuk, hogy milyen tényezők befolyásolták a vizsgálatunk alá vont 9 közép- és kelet-európai ország fenntartható versenyképességét 10 év távlatában, és melyek azok az alapvető tényezők, amelyek figyelmen kívül hagyásával versenyképességi esélyei a jövőben romolhatnak. Külön fejezetben bemutattuk a „közepes jövedelem csapdáját”, és az abban való bennragadásra utaló jeleket. Ismertettük ezen csapda elkerülés és/vagy az abból való kilábalást segítő tényezőit. Úgy véljük, hogy a világban zajló események, és az azokra adandó válaszreakciókat alapjaiban meghatározza, hogy az adott ország éppen csak rövidtávon – tűzoltási jelleggel –, vagy hosszú távon, stratégiai szemüvegen keresztül vizsgálja meg fenntartható gazdálkodásának, versenyképességének alapjait. A GSCI-index összetevői annak komplexitásából kifolyóan világos és reális képet mutatnak be az országok versenyképességéről. Egy biztos, a jövő teljesen más lesz, mint a múlt és a jelen. Az elmúlt pár év megtanított minden országot, hogy gazdaságát úgy kell irányítani, hogy az az állandó változásokra, bizonytalanságokra és a növekvő kockázatokra felkészült legyen bármikor. Ez azt jelenti, hogy a versenyképesség alapjait meghatározó tényezőket minden nemzetnek kiemelt fontossággal kell kezelnie, és mindemellett országának, gazdaságának ellenálló képességét, válságálló képességét erősítenie szükséges. Tanulmányunk hétköznapi módon ismerteti a témát. Ajánljuk éppen ezért mindazok számára, akik felelősségteljesen, hosszú távon gondolkodva, az országuk nemzeti vagyonának gyarapítását és minden állampolgár jólétének növelését tartják döntéseik vezércsillagának. Minden további olyan döntés, mely ezek rovására jön létre, alapjaiban károsítja a nemzetet.

Abstract: At the national level, competitiveness is at the heart of economic policy decisions, but it needs to be considered alongside the concept of sustainability. This is because, in the long term, only those economic policy choices that can increase competitiveness in a sustainable way while preserving the natural, social and economic assets of the nation concerned will be the right ones. In our study, we have conducted a secondary research based on empirical research using a wide range of literature to investigate what factors have influenced the sustainable competitiveness of the 9 Central and Eastern European countries under study over a 10-year period and what are the key factors that, if ignored, could lead to a deterioration in their competitiveness prospects in the future. In a separate chapter, we have discussed the “middle-income trap” and the signs of being trapped in it. Factors to avoid and/or escape this trap are described. We believe that what is happening in the world and how we respond to it will be fundamentally determined by whether a country is looking at the basis for sustainable management and competitiveness in the short term – as a fire-fighting exercise – or in the long term, through a strategic lens. The components of the GSCI provide a clear and realistic picture of the competitiveness of countries because of its complexity. One thing is certain: the future will be very different from the past and the present. The past few years have taught all countries that they need to manage their economies in a way that is prepared for constant change, uncertainty and increasing risks at all times. This means that the factors that underpin competitiveness must be a priority for all nations, while strengthening the resilience and crisis resilience of their countries and economies. Our study presents the issue in a casual way. It is therefore recommended to all those who, with a sense of responsibility and a long-term perspective, consider the enhancement of their country's national wealth and the well-being of all its citizens as the guiding star of their

decisions. Any further decisions that come at the expense of these will fundamentally damage the nation.

Kulcsszavak: fenntartható versenyképesség, közepes jövedelem csapda, GSCI, Közép-és Kelet-Európa

Keywords: sustainable competitiveness, middle income trap, GSCI, Central and Eastern Europe

1. Bevezetés

Versenyképes világban élünk. Egyes termékek és szolgáltatások jobban fogynak, mint mások, és egyes országok sikeresebben termelnek jövedelmet polgáraik számára, mint mások. Mikor tekintünk versenyképesnek egy nemzetgazdaságot? Az EU Bizottság tanulmánya (EU, 2000) szerint egy gazdaság akkor versenyképes, ha lakosainak magas foglalkoztatottságot és állandóan javuló életszínvonalat képes fenntartható módon biztosítani. Rosselet-McCauley álláspontja szerint a versenyképesség azt méri, hogy az ország hogyan hasznosítja az erőforrásait: földjét, munkaerejét, tőkéjét, technológiáit, infrastruktúráját, tudását és képességeit (Rosselet-McCauley, 2011). Az OECD (Organization for Economic Cooperation and Development, Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet) leggyakrabban idézett meghatározása szerint a versenyképesség egy nemzet esetében azt méri, hogy szabadkereskedelem és tisztességes verseny mellett milyen mértékben tud olyan termékeket és szolgáltatásokat előállítani, amelyek a nemzetközi piacokon keresettek, továbbá mennyire képes arra, hogy lakosságának reáljövedelmét hosszú távon növelni tudja. Ennek értelmében az igazán versenyképes országok megengedhetik maguknak a magasabb béreket. A fenntartható versenyképesség mérését végző cég, a SolAbility a fogalom alatt azt a képességet érti, melynek értelmében egy adott nemzet inkluzív jólétet hoz létre és tart fenn anélkül, hogy közben csökkenne lakosainak a jelenlegi vagyoni szintje vagy annak a jövőbeli növelésének képessége. Ezen meghatározás értelmében a fenntartható versenyképesség nem csak azt jelenti, hogy sikeresen tud egy adott ország versenyezni a jelenben és az elkövetkező egy-két évben, hanem azt is, hogy azt képes hosszú távon fenntartani. Ehhez egy olyan keretrendszer (politikák, szabályozások, irányítási eszközök és jövőképek) felépítésére kell képesnek lenni, amely lehetővé teszi cégeknek, szektoroknak vagy országoknak, hogy fenntartsák vagy növeljék jövedelemtermelő képességüket a jelen és a jövő tágabb viszonylatában (SolAbility, 2023).

A globalizáció következtében a külföldi működő tőke általában profitmaximálási céllal települ be a célországba abban az esetben, ha látja mindazoknak a versenyelőnyöknek a meglétét (alacsony munkabér, képzett vagy éppen alacsonyan képzett munkaerő állomány megléte, kedvező adózási feltételek, állami támogatások biztosítása stb.), melyek számára elegendő alapot szolgáltatnak a megtelepedésre (Szekeres–Orbán, 2018). A célország számára mindig objektíven, racionálisan, stratégiai jellegű kérdésként kell kezelni minden olyan leendő beruházás megvalósítását, mely alapjaiban a megszokottnál nagyobb mértékben

befolyásolná a természeti környezet fenntartását, a gazdasági szerkezet átalakítását, a társadalom egészségének és méltányos megélhetésének színvonalát.

2. A versenyképesség mérése GSCI indexszel

A versenyképesség alakulását nem lehet csupán csak növekedési eredményekkel mérni. A növekedést a GDP – bruttó hazai termék – mutatóval mérjük, amely nem tudja mérni a növekedés minőségét, például azt, hogy a növekedés milyen gazdasági szerkezetben valósul meg. Ezért a növekedés fenntartása, sőt fokozása egészségtelen gazdasági szerkezet mellett is megvalósulhat. Ezt támasztja alá az 1997-ben készült tanulmánya a Világbanknak, melyben figyelmeztette az országokat (World Bank 1997), hogy a GDP alapján nem lehet objektív véleményt alkotni arról, hogy egy nemzet szegény-e vagy gazdag. Ehhez a teljes vagyont kell számba venni. Amikor egy nemzet vagyont vesszük számításba, akkor elsőként a természeti vagyon értékeit kell figyelembe vennünk, hiszen azok alapjaiban határozzák meg az abban élő társadalom működési keretfeltételeit. A humán vagyon alkotóelemei pedig hatással vannak a gazdasági vagyon tényezőinek az alakulására. A humán vagyon minősége hozzájárul a gazdasági sikerhez, a gazdaság eredményeiből pedig költeni kell a humán vagyon folyamatos erősítésére. Ha ezt az oda-vissza hatást nem vesszük figyelembe, annak a gazdasági és a társadalmi fejlődés egyaránt kárát látja. A humán vagyon akkor segíti a gazdaság és a társadalom fejlődését, ha magas szintű a tudása, a képességei. Egy nemzetgazdaság teljesítménye akkor tud javulni, ha minden ágazat (agrobusiness, feldolgozóipar, turizmus, szolgáltató szektor stb.) javít a teljesítményén (Fenyves et al., 2022; Darabos, 2015). Ennek eléréséhez olyan alapvető befektetésekre van szükség, mint a minőségi oktatás és egészségügy rendszer, továbbá a tudás megőrzését, frissítését szolgáló továbbképzési rendszerek. Csak a humán vagyon képes az innovációra – ami szintén a fejlődés fontos feltétele – és az intellektuális tőke növelésére (Hamad–Szekeres, 2019), amely a koronavírus okozta válság tükrében leginkább a tekintélyes innovációs potenciállal bíró gyógyszer- és egészségiparban értékelődött fel (Tömöri et al., 2021), nem függetlenül az iparágban elszámolt kutatás-fejlesztés költségektől (Szekeres et al., 2019). Ezek a vállalati jövedelmezőségre és piaci alkupozícióra gyakorolt hatása is jelentős lehet (Tömöri, 2014; Tömöri et al., 2022). E három vagyonelemet egyenértékű tényezőként kell kezelni úgy, a gazdasági vagyont nem szabad a természeti és a humán vagyon kárára növelni, mert az gátolja a hosszabb távú, fenntartható fejlődést.

A meglévő nemzeti vagyon és gyarapodásának mérése nem könnyű feladat, mivel ehhez az úgynevezett mérhető vagyonelemeket és a kevéssé megfogható, a társadalomhoz, az emberekhez kötődő elemeket együtt kellene értékelni. Megfogható vagyongyarapodással jár például az útépítés, a szennyvízhálózat kiépítése vagy egy iskola, kórház felújítása. Nehezebben mérhető a természet sokszínűsége, vagy éppen az, hogy hogyan alakult az emberek fizikai, egészségi, szellemi és mentális állapota – utóbbiba beleértve a tudásfelszívó képesség és a tudás elsajátítására való ösztönözöttség alakulását is. Még nehezebbé válik a mérés, ha abba a társadalmi tőkét és a kormányzás minőségét, mint vagyonelemet szintén beleértjük.

Vannak ugyanis olyan vélemények, amelyek szerint a kormányzás minősége és a társadalmi tőke is a nemzeti vagyon része. Ez utóbbi összetartozásának erősségét befolyásolja a korrupció mértéke, a politikai rendszer kiszámíthatósága, a jogrend működése és a társadalmi előrejutás módja: hogy azt a teljesítmény vagy a kapcsolatok határozzák meg. Mindez együtt pedig jelentős hatással vannak a gazdasági teljesítményre, de – egyes vélemények szerint – az oktatás színvonalára, a társadalom egészségi állapotára és a bűnözés mértékére is. A magas bizalmi szint csökkenti az üzleti együttműködés költségeit (Holmberg–Rothstein, 2020).

A nemzeti vagyonelemek közé szűkebb és bővebb vagyonlistát is beleértének a kutatók. A legáltalánosabb értelmezés szerint beletartozik:

- a természeti tőke (a természeti környezet jellemzői, az ökoszisztémák állapota, a biodiverzitás);
- a fizikai tőke (az épített környezet, épületek, út, vasút, hidak);
- a gazdasági tőke (a pénzügyi vagyon, a jövedelemhez kapcsolódó eredmények);
- a humán tőke (az emberek száma, tudása, képességei, egészségi állapota, vállalkozószelleme);
- a társadalmi tőke (a bizalmi szint, a kapcsolatrendszerek, a civil társadalom erőssége);
- és a kulturális tőke (hagyományok, értékrend, a nyelv, az étkezési kultúra, zene).

Ezen tényezők többségének figyelembe vételével készítik el a különböző nemzetközi szervezetek az országok versenyképességét mérő jelentéseiket. A Világ gazdasági Fórum (World Economic Forum, WEF) 1979-ben adta ki elsőként versenyképességi jelentését (Global Competitiveness Report), mely a termelékenységet helyezi elemzésének középpontjába. A nemzetek versenyképességének mérésére komplex indikátorrendszert (Global Competitiveness Index, GCI) használtak, amelynek egyik része nagy nemzetközi szervezetek adatbázisaiból származott (például OECD, IMF, Világbank stb.), míg másik része az idő előre haladtával 10 témakör köré épülő vállalati véleményfelmérésre épült. Tanulmányunkban többek között azért nem a GCI értékeit vizsgáltuk tovább, mivel 2020 óta átmenetileg szünetel az országok GCI alapján történő komparatív rangsorolása (WEF, 2020). A másik ismert versenyképesség-kutató szervezet, az International Institute for Management Development (IMD), mely 1989 óta méri a nemzetek versenyképességét. Hasonlóan a WEF módszertanához a versenyképesség összesített indexe mellett az egyes területekre (összesen 4 faktorra: gazdasági teljesítmény, kormányzati hatékonyság, üzleti hatékonyság, infrastruktúra) és azok részterületeire (alfaktorok) vonatkozó eredményeket is közöl. Ezen elemzési mód egyik problematikájaként Csath azt említi, hogy az 1. faktorban mért gazdasági teljesítményt a versenyképesség okozataként kezelik, míg a másik három faktort pedig a versenyképesség okaiként vizsgálják. Ezen ok-okozati tényezők „összemosását” nem tartja szerencsésnek (Csath, 2018). Ezen kívül bár elemzésük sok országra kiterjed, mégis jóval kisebb vizsgálati elemszámmal dolgoznak, mint a Világ gazdasági Fórum. A 2022-es jelentésükben 64 országot vizsgáltak csupán

(IMD, 2022). A SolAbility cég 2012 óta évente közli Globális Fenntartható Versenyképességi Indexét (GSCI), melyben 2022-től már 188 mérhető, 90%-ban kvantitatív mutató alapján méri 180 ország fenntartható versenyképességét. A mutatók legnagyobb hányada a Világbank, ENSZ-ügynökségek és az IMF adatbázisából származik. Emellett néhány elismert külső, nem kormányzati szervezetek által közzétett mutatót is beépítettek (pl. a Transparency International, a New Economics Foundation, a The Institute for Economics and Peace, a Fund For Peace stb.). A modell a korábbi 5 dimenziós változattól 6 dimenzióssá fejlődött, és a „kormányzás” és a „szellemi tőke” dimenzió egyes mutatóit egy új dimenzióba, a „gazdasági fenntarthatóság” dimenzióba emelte át. A dimenziók közötti átrendeződéssel igyekeztek orvosolni a társadalmi fenntarthatóság szempontjából fontos jellemzők megfelelő csoportosítását, bevonását, mely tényezők hiányát sok szakember korábban kifogásolta. A vizsgáltba bevont országok számával, a vizsgálati területekkel és az azokat mérő mutatókkal kapcsolatban megállapítjuk, hogy tükrözik azt a rendszerszemléletet, mely segítségével reális képet kaphatunk az országok versenyképességi helyzetéről, éppen ezért tanulmányunk alapját ezek a mutatószámok képezik. A SolAbility által alkalmazott aldimenziók kategóriák az alábbiak (SolAbility, 2022):

- *Természeti tőke:* Egy ország természeti tőkéjét a természetes fizikai környezet határozza meg. A természeti tőke modellje magában foglalja azon erőforrások lényegét, amelyek lehetővé teszik, hogy egy ország teljesen önfenntartó legyen: föld, víz, éghajlat, biológiai sokféleség, élelmiszertermelés és -kapacitás, valamint energia- és ásványkincsek ellátásának a területén. Ezen túlmenően figyelembe veszik ezen erőforrások kimerülési vagy romlási szintjét, amely veszélyeztetheti a jövőbeli önellátást.
- *Erőforrás-hatékonyság és intenzitás:* Az erőforrás-gazdálkodás a rendelkezésre álló (akár hazai, akár importált) erőforrásokkal (természeti tőke, humán tőke, pénzügyi tőke) való hatékony gazdálkodás képességét méri, függetlenül attól, hogy az adott tőke szűkösen vagy bőségesen áll-e az adott ország rendelkezésére.
- *Társadalmi tőke:* Egy nemzet társadalmi tőkéje a társadalmi stabilitás és a teljes lakosság (vélt vagy valós) jólétének összege. A társadalmi tőke társadalmi kohéziót és bizonyos szintű konszenzust teremt, ami viszont stabil környezetet biztosít a gazdaság számára, és megakadályozza a természeti erőforrások túlzott kiaknázását.
- *Intellektuális tőke:* Az innováció – amely az oktatás eredménye – teszi lehetővé, hogy az országok versenyképesek legyenek a globalizált piacokon. A jólét megteremtéséhez és fenntartásához munkahelyekre és jövedelemre van szükség a lakosság számára. A munkahelyek biztosításához olyan áruk előállítására és szolgáltatások nyújtása szükséges, amelyeket az emberek vagy a vállalkozások – akár belföldön, akár külföldön – hajlandóak megvásárolni. Ehhez viszont az kell, hogy a termékek és a szolgáltatások minőség és ár tekintetében versenyképesek legyenek a globális piacon. A

hazai előnyök maximalizálása érdekében az értéklánc ideális esetben a nemzetgazdaság határain belül képződik. Az oktatás, a K+F és az új üzleti lehetőségek támogatása az intellektuális tőke pillért segíti.

- *Gazdasági fenntarthatóság:* A társadalmakat és a gazdaságokat a jogi, szabályozási és fizikai (ember alkotta) keretek alakítják. Ezt a keretet – azt a környezetet, amelyben a társadalom létezik és a vállalkozások működnek – hatóságok és intézmények, leggyakrabban kormányzati szervek alakítják ki, tartják fenn és frissítik. A kormányzás alindex ezért magában foglalja mindazokat a szempontokat, amelyek a társadalom kereteit (a társadalmi tőkét) alakítják, és amelyekben a gazdaság (szellemi tőke, erőforrás-gazdálkodás) működik. Részei: üzleti környezet, üzleti versenyképesség, a nemek aránya, a pénzügyi piac és a gazdasági indikátorok.
- *Kormányzás hatékonysága:* A kormányzás alindex célja annak értékelése, hogy egy ország szabályozási kerete és infrastrukturális környezete alkalmas-e a fenntartható versenyképesség elősegítésére. A szabályozási és infrastrukturális keretnek olyan környezetet kell biztosítania, amelyben az ország természeti, társadalmi és szellemi tőkéje virágozhat, hogy a lakosság számára jólétet teremtsen. Ide tartozik a korrupció nagyságrendje, a pénzügyi stabilitás, az üzleti környezet, az infrastruktúra és a kormányzati kohézió erőssége.

3. Közép- és kelet-európai országok versenyképességi helyzetértékelése

A rendszerváltást követően a közép-kelet-európai régió országai számára egyértelmű volt az irányvonal, melyet követniük kellett, és az nem volt más, mint részt venni a globális világgazdaságban. Ez nem jelentett mást, mint bekapcsolódnia az európai integrációba. A legtöbb kelet-közép-európai ország számára sikerült is ezt elérni, azonban a csatlakozást követően hamar és egyértelműen kiderült, hogy nem rendelkeztek olyan versenyképes vállalatokkal, termelési szerkezetekkel, technológiákkal, amelyek képesek lettek volna felvenni a versenyt a nyugati nagyvállalatokkal. Ennek az lett az eredménye, hogy külföldi tőkeberuházások révén a nagy nyugati multinacionális cégek, a megnyíló új piacokat gyakorlatilag kezdték maguknak kisajátítani. Azonban le kell szögezni, hogy ez a folyamat nem ért véget, sőt! A közép-kelet-európai országok között a mai napig erős verseny folyik a hozzájuk beáramló külföldi működő tőke megszerzése érdekében, hiszen az országba beáramló tőke fontos szerepet játszik gazdaságuk átalakulásában, modernizációjában.

A SolAbility társaság által közölt fenntartható versenyképességi index rangsorában (ahol az 1. helyezés a legkedvezőbb) bekövetkezett változásokat szemlélteti az *1. táblázat* kilenc, tágran értelmezett közép- kelet-európai ország (Magyarország, Csehország, Szlovákia, Szlovénia, Szerbia, Horvátország, Románia, Lengyelország és Ausztria) vonatkozásában. Összességében figyelve a táblázatot az országok együttes mozgása állapítható az elmúlt 10 év vonatkozásában. Három klaszterbe sorolva az országokat fenntartható versenyképességben elért helyezésük alapján megfigyelhető, hogy az első harmadba tartozó országok közé Ausztria,

Szlovénia és Horvátország tartozik. Ők a 180 országból az utóbbi pár évben mindig az első 20 helyezett között szerepeltek. A második harmadba sorolható Szlovákia, Csehország és Románia. Míg az utolsó harmadba helyezkedik el 2022-ben éppúgy, mint 2012-ben Lengyelország, Magyarország és Szerbia. Ezek alapján megállapítható, hogy az elmúlt 10 évben lehet, hogy a helyezések száma évről-évre változott, de tendenciáját nézve, a csoportok összetétele szinte azonos. A 2020-as évet érdemes kiemelten szemügyre venni. Azt láthatjuk, hogy a második és a harmadik harmad országának rangsorban lévő felzárkózása elindult, míg az élbolyba tartozók lejjebb csúsztak, azaz a versenyképesség vonatkozásában a homogenizálódás jelei kezdtek kialakulni Európa ezen országiban. Azonban a Covid-19 járvány megjelenése és annak társadalmi és gazdasági szintű kezelése hatására létrejött rangsorban lévő helyezések újra visszaállították a korábbi, 10 évvel ezelőtti állapotra jellemző csoportosulást a 2022-es évre. Ezek után úgy véltük, érmes versenyképességi tényezők bontásában, majd pedig a válságokból történő kilábalás közgazdaságtani elméleti feltevését vizsgálva megnézni, hogy mi lehet az oka annak, hogy egy-egy ország nem, vagy csak nagyon nehezen tud kitörni a 10 évvel korábbi fejlettségi szintjéről.

1. táblázat: Fenntarthat versenyképességi rangsor közép- és kelet-európai országok vonatkozásában 2012-2022.

Országok	Vizsgált évek					
	2012.	2014.	2016.	2018.	2020.	2022.
Szlovénia	19	17	6	11	16	9
Ausztria	4	10	10	8	14	11
Horvátország	27	32	19	15	10	20
Szlovákia	32	30	16	18	21	23
Csehország	18	27	23	21	19	25
Románia	35	50	31	27	23	36
Lengyelország	42	25	25	25	26	39
Magyarország	55	46	35	40	24	42
Szerbia	49	67	71	50	40	51

Forrás: SolAbility, 2012; 2014; 2016; 2018; 2020; 2022 adatai alapján saját szerkesztés.

A 2. táblázat már csak a 2022-es év vonatkozásában ismerteti a GSCI index alindexeinek (1. természeti tőke, 2. erőforrás hatékonyság, 3. társadalmi tőke, 4. intellektuális tőke, 5. gazdasági fenntarthatóság, 6. kormányzás) a rangsorát az előbbi országok vonatkozásában. Ezen értékekből láthatóvá válik, hogy adott nemzeteknek mely versenyképességi tényezőkön kell javítaniuk, melyek azok az elemek, melyek felhasználását, megőrzését nagyobb figyelemmel kell kezelniük

annak érdekében, hogy a jövőbeni hosszútávú versenyképesség vonatkozásában lépést tudjanak tartani szomszédos országaikkal, és ne a leszakadás jellemezze őket.

Természeti tőkéjét legjobban Ausztria és Szlovákia tudja hasznosítani, míg a legkevésbé Magyarország (114. helyezés). Ez utóbbi ország ezzel nagymértékben veszélyezteti a természeti erőforrások kimerülési vagy romlási szintjét, amely a jövőbeli élelmiszer, energia és ásványkincsekkel való önellátásának az alapját képezi. Éppen ezért a jövőben nagyon tudatos, előrelátó fenntartható szemléletben kell ezen kincsekkel gazdálkodnia az országnak. A meglévő természeti erőforrások túlzott kiaknázása hatással van/lesz arra is, hogy egy nemzet a jövőben képes lesz-e eltartani lakosságát és gazdaságát.

2. táblázat: A GSCI alindexeinek rangsora a 2022. évben a vizsgált országokban

Országok	Alindexek					
	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Szlovénia	72	87	4	20	1	9
Ausztria	38	53	12	16	3	25
Horvátország	20	26	24	47	19	15
Szlovákia	41	69	22	33	23	31
Csehország	112	73	23	21	21	21
Románia	54	28	43	96	28	43
Lengyelország	65	107	18	26	38	33
Magyarország	114	104	56	40	7	71
Szerbia	50	175	32	62	41	46

Forrás: SolAbility, 2022 adatai alapján saját szerkesztés.

Az erőforrások (természeti, humán, pénzügyi) hatékonyságát vizsgálva Horvátország szerepel a legkedvezőbb helyen, míg Szerbia kimagaslóan negatív helyen látható, de Lengyelország és szintén Magyarország is jelentős hátrányban van ezen tényező vonatkozásában. A magyar helyzet nem meglepő, hiszen ha a természeti kincseit egy ország kimeríti, akkor azokkal nem is tud hatékonyan gazdálkodni. A humán tőkében rejlő képességeket pedig ez utóbbi két ország nem jól aknázza ki, hiába állnak rendelkezésre megfelelő pénzügyi források.

Éppen ezért a társadalmi tőke erősségét kifejező alindex rangsorbeli értéke, mely a vélt vagy valós jólétét mutatja a társadalomnak Magyarországon esetében a legkedvezőtlenebb, míg a legjobb Szlovéniába és Ausztriába. Ahol erős a társadalmi tőke, a bizalom, annak a gazdaságban pozitív hozadékként jelentkezik a költségmegtakarítás és a gazdasági fellendülés. Ezen felül ezek külső tényezőkként meghatározzák a vállalatok stratégiai tervezési folyamatait is (Lakatos et al., 2020), amelyek a későbbi nemzetgazdasági beruházások tekintetében relevánsak.

Az intellektuális tőke tekintetében 2022-ben Ausztria vezető, míg Románia sereghajtó pozícióban szerepelt. Ez azt jelenti, hogy ez utóbbi országban a humán erő képzettségi szintjéhez mérten az innováció mértéke alacsony, kisebb valószínűséggel alakítanak ki (vagy tartanak fenn) kutatás és a know-how által vezérelt, azaz magas hozzáadott értékű iparágakat.

A gazdasági fenntarthatóság a kialakított jogi és gazdasági szabályozó rendszer következtében, valamint a pénzügyi mutatók, a gazdaság diverzitása és a pénzügyi források rendelkezésre állása tekintetében Szlovéniában és Ausztriában a legkiszámíthatóbb, szemben a lengyel és szerb gazdasággal.

A kormányzás hatékonyságának alindexe pedig szintén a szlovéneknél a legkedvezőbb, és a legrosszabb Magyarországon (Szerbiát is túlszárnyalva). Ez utóbbi országban a magas korrupciós index, a pénzügyi rendszer stabilitásának hiánya, az oktatásra fordított közkiadások alacsony szintje és a túlzott bürokrácia csak tovább rontja a kialakult helyzetet.

Összességében elmondható a két ábra alapján, hogy Magyarország fenntartható versenyképessége az elmúlt évek adatait figyelembe véve igen elkeserítő. A 2022-es évben szinte minden alindex vonatkozásában sereghajtók. Csehországnak, Lengyelországnak és Szlovéniának a természeti tőke helyes felhasználást kell tanulnia és az erőforrásainak hatékony gazdálkodását, mely utóbbival Szerbiának is meggyűlik a dolga. Romániában legfontosabb az intellektuális tőke felhasználásának javítása. Ausztria pedig a vizsgált országok viszonyában továbbra is éllövasként jó, és követendő példával szolgál feltehetően a jövőben is.

Világviszonylatban a SolAblitly társaság megfogalmazta az általa összegyűjtött tapasztalatokból, adatokból mindazokat a fenntartható versenyképesség elérése érdekében kulcsfontosságú tényezőket, melyek szem előtt tartását javasolja minden nemzetnek, függetlenül azok a GSCI rangsorban való elhelyezkedésüktől:

- Globális klímadó,
- Több demokrácia,
- Jobb kormányzás,
- Valódi piacgazdaság,
- Oktatás, oktatás, oktatás – minőségi oktatás mindenkinek,
- Működő pénzügyi piacok,
- Egészségügy és társadalombiztosítás mindenki számára,
- Pártatlan és hatékony, mindenki számára hozzáférhető igazságszolgáltatási rendszer,
- Egységes adózás,
- Tényeken alapuló, pártatlan tájékoztatás,

- A vallás és a vallás szabadsága,
- Teljes egyenlőség.

4. A „közepes jövedelmi csapda” veszélye

A „közepes jövedelmi csapda” (middle income trap) kifejezést először a közgazdaságtanban az 1990-es évek elején használták az Ázsia keleti országaiban végbement válságot követő növekedési mintázatok elemzése folytán (Gill–Kharas, 2007). Azokat az országokat tekintették közepes jövedelmi csapdába esetteknek, amelyek először gyors gazdasági növekedésen mentek keresztül elérve ezzel egy közepes fejlettségi szintet, azonban erről a szintről már nem tudtak tovább menni, és beleragadtak. Az ezt követő években számos tudós vizsgálta ennek okait és elkerülésének tényezőit. Megállapítható, hogy azok az országok vannak leginkább kitéve a csapdába való bennragadásnak, amelyek képtelenek feljebb lépni a termékértékláncon – amely a termék kitalálásától a piaci értékesítésig tart –, és továbbra is a betelepülő külföldi cégek összeszerelő üzemeitől várják gazdasági fellendülésüket (Ehl, 2016; Ohno 2009). Csath (2018) hasonlóan vélekedett, amikor azt állította, hogy egy magasabb gazdasági fejlettségi szintre való lépés nem valósítható meg az olcsósággal való versenyzéssel. Györffy (2021) már egyértelműen kijelentette, hogy a költségalapú versenyképességi stratégia helyett a nemzeteknek a minőség- és innovációalapú versenyképességre való átállás irányában kell lépéseket tenniük a fejlődés érdekében. Rodrik 2018-ban már azt állította, hogy a fejlettségi szintugrás elképzelhetetlen a helyi gazdaságok fejlesztése nélkül, nem elég a globális értékláncokba való bekapcsolódás (Rodrik, 2018). Pásztor (2020) írásában hangsúlyozza, hogy a külföldi működő tőke növeli annak kockázatát, hogy a közép-kelet-európai országok gazdasága feldarabolódik fejlettebb és nagyobb befolyással rendelkező ágazatokra és térségekre, illetve olyan kevésbé fejlettekre, ahol hiányoznak a beruházások és a modernizáció. Ez a folyamat véleménye szerint valószínűleg 2030-ig is eltarthat. Álláspontja szerint éppen a nagyobb külföldi tőkebefektetés-növekedés nem vezet gyorsabb növekedéshez.

Magának a csapdába való esésnek és az abban való bennragadásnak a tényét, mely a versenyképesség egyik legnagyobb fékezője, azok a nemzetek tudták elkerülni és/vagy kitörni abból, amelyek sikeresen mozgósították hazai erőforrásaikat. Ez azt jelenti, hogy az endogén fejlődés útját választották úgy, hogy egy-egy beruházás kapcsán nemcsak a pénzügyi döntéseiket tették mérlegre, hanem a társadalom és a környezet hosszú távú érdekeiket is szem előtt tartották. (Darabos–Rózsa, 2015). A csapda elkerülésének egyik legjobb megoldása Virág (2016) szerint a magasabb hozzáadott értékű tevékenységek arányának növelése és az innováció felerősítése. Olyan versenyképes gazdasági szerkezetet szükséges kialakítani, melyben az exportált termékek hazai hozzáadott értéke magas, ugyanis ez járul hozzá a termelés–szolgáltatási értékláncon való feljebb lépéshez. Amikor egy ország arra törekszik, hogy nagy, tőkeerős külföldi befektetőket vonzzon be, akkor az olcsó munkabérekkel, a gazdasági tevékenységek környezeti kárainak semmibe vételével, magas állami támogatásokkal és olcsó adóval igyekszik őket megnyerni, akkor az „alacsony minőségű út” fejlesztési stratégiáját alkalmazza. Ezzel véleményünk

szerint az a probléma, ha az adott ország időben nem észleli azt az állapotot, hogy ezekből a tevékenységekből gazdaságának teljesítményét rövidtávon csak kis mértékben tudja növelni, akkor jelentős versenyképességi hátrányba fog kerülni hosszú távon. Ugyanis hibás az az érvelés, miszerint amíg egy ország kevésbé fejlett, addig nem baj, ha a „low road” utat követi, ugyanis ezen az úton nem keletkezik elég jövedelem minőségi oktatásra, K+F+I-re és a nemzeti cégek megerősítésére. Aigingerrel (2014) egyetértve, ezzel szemben a „magas minőségű út” választását érdemes követni, melynek a jellemzőit az alábbiakban véljük felfedezni:

- rendszerszintű, hosszútávú és nem fragmentált gondolkodás;
- az ország adottságaihoz igazodó, kiegyensúlyozott gazdasági szerkezet létrehozása,
- országon belüli regionális különbségek csökkentése,
- az egészséges piacgazdaság versenyfeltételeinek megteremtése és ösztönzése;
- a nemzeti vagyon növelésén alapuló olyan gazdaságpolitikai döntések meghozatala, mely a teljes lakosság jólétének a növeléséhez hozzájárul,
- a nemzeti támogatások arányos szétosztása minden vállalati méretkategória között, és nemcsak irreálisan magas összegű támogatások juttatása néhány belföldi nagyvállalatnak és külföldi beruházó cégeknek,
- vállalatok közötti integráció kiépítése és elmélyítése,
- általános technológiai fejlesztés, nem csak egyes szereplők kiválasztása és azok megtámogatása;
- a fejlesztési út központi kérdése az oktatás, a továbbképzés és a K+F+I és az egészségügy,
- termelékenység és hatékonyság javítása;
- környezetvédelem előtérbe helyezése.

A hatalmas pénzügyi tartalékokkal rendelkező Kína számára a kelet-közép-európai régió rendkívül fontos stratégiai övezete lett nemcsak a térség földrajzi, hanem geopolitikai elhelyezkedése miatt is. Ugyanis már a több, mint 10 évvel ezelőtt létrejött 16+1 transzregionális együttműködés mellett az „Új Selyemút” (amely húsz éven belül 64 országot, 4,4 milliárd embert és a világ GDP-jének 40 százalékát magába foglaló gazdasági együttműködési övezetet hozna létre) koncepciójába ez a régió mintegy híd képez a kelet-európai és nyugat-európai országok között. Annál is inkább, mivel Közép- és Kelet-Európa szállítmányozási útvonalai nagyban elősegítik a kínai áruk és tőke áramlását Nyugat-Európa felé, ezzel jelentősen csökkentve a logisztikai költségeket. Ezen kívül a kínai cégek a nagyméretű infrastruktúrális és egyéb gigaberuházások, a privatizációs lehetőségek, illetve az állami közbeszerzési pályázatok miatt is élénken érdeklődnek a térség iránt (Pásztor, 2020). Éppen ezért azoknak az országnak, akiknek versenyképesség szempontjából az elmúlt évtizedben nem sikerült saját országuk gazdasági erejét meglelni, azaz még mindig nem leltek rá a rendszerváltás után több, mint 30 év távlatában sem belső fejlődési útjukra, akkor azok számára a kínai tőkeberuházások igen kecsegtetőek. De ez a tőke sem más, mint a nyugati tőke. Éppen úgy csak a

profit érdeklő. Ezért fontos az, hogy tisztán lássák és megértsék a „közepes jövedelem csapdáját”.

5. Következtetések

Megállapítottuk, hogy a versenyképesség definíciójára számos meghatározás született az elmúlt évek során, melyek összetevőit tekintve egyre gazdagabbak. Tartalma nemzeti szinten mára elválaszthatatlanná vált a fenntarthatóság fogalmától, a társadalom jólététől, a természeti tőke megőrzésétől, azaz együtt véve a nemzeti vagyont gyarapodásától. Ez utóbbi (mérhető és nem mértető tényezőinek a) növelésében látjuk az országok jólétének, versenyképességének alapját. Számos nemzeti szintű versenyképességet mérő mutató közül a SolAbility cég által közölt fenntartható versenyképességi indexet (GSCI index) véljük a leginkább komplexnek, melynek segítségével képet kaphattunk a vizsgált 9 közép- és kelet-európai ország múltbéli és jelenlegi versenyképességét befolyásoló tényezőiről. Rávilágítottunk a közepes jövedelem csapdájának ez elkerüléséhez szükséges tényezők fejlesztésének mielőbbi megvalósítására. Kifejezetten aktuálisnak tartjuk ezen információk megértését, mivel Európa félperifériájához tartozó országok számára jelenleg nagy a kísértés. Ugyanis a kínaiak hatalmas pénzügyi tartalékaikkal és infrastruktúra-fejlesztő kapacitásukkal össze kívánják kötni Kínát Belső-Ázsiával, Afrikával és Európával, a régi selyemút prosperitását ígérve azoknak az országoknak, amelyek az elmúlt több mint fél évszázadban inkább a kétpólusú világrend elszenvedői voltak, és amelyek számára az 1990-es évektől kibontakozó új világrend nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Várhatóan a jövőben vontatott, vagy éppen kevésbé vontatott lesz a világgazdasági folyamatokhoz való felzárkózása ezen országoknak. Amennyiben történelmi perspektívában nézzük a magyar társadalmi előrehaladás adatait, akkor azt látjuk, hogy bár a fejlődés folyamatos, a felzárkózásunk nem elég gyors. Egyre inkább kezd bizonyosodni, hogy az olcsó munkaerőre támaszkodó növekedési modell korlátokba ütközik. Ezt az utat követő országok, ha nem figyelnek fel időben, és nem teszik meg a kellő lépéseket gazdaságuk, társadalmuk tudás alapúvá történő átalakítására, hanem csak rövid távon gondolkodnak, akkor az esélyét is elveszítik a valódi gazdasági fejlődés és állampolgáraik általános jólétének megteremtésére.

Irodalomjegyzék

- Aiginger, K. (2014): Low road and high road to reindustrialization: Can countries go for different strategies? WIFO, Bécs – NERO, Paris. <<https://www.oecd.org/economy/Low-road-and-high-road-to-reindustrialization.pdf>> (2022.10.15.)
- Csath M. (2018): Rendszerszemléletű gazdasági teljesítménymérés. *Magyar Tudomány*, 179 (7): 1051–1062. <https://doi.org/10.1556/2065.179.2018.7.1>
- Ehl, M. (2016): Falling into the Middle Income Trap. *Aspen Review*. <<https://www.aspen.review/article/2017/falling-into-the-middle-income-trap/>> (2023.03.30.)
- EU (2000): European Competitiveness Report 2000. Brüsszel. <<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6d2eb2eb2-6507-4681-a664-6d467791e93a/language-en/format-RDF>> (2022.11.05.)

- Darabos É. (2015): A turizmus szerepe a világgazdaságban, a szektorban foglalkoztatottak számának, bérének alakulása Magyarországon. *Acta Oeconomica Universitatis Selye*, 4 (1): 42–50.
- Darabos É., Rózsa A. (2015): A pénzügyi döntések dilemmái. *Controller Info*, 3 (2): 31–36.
- Fenyves, V., Tarnóczy, T., Bács, Z., Kerecsi, D., Bajnai, P., Szoboszlai, M. (2022): Financial efficiency analysis of Hungarian agriculture, fisheries and forestry sector. *Agricultural economics (Zemědělská ekonomika)*, 68 (11): 413–426. <https://doi.org/10.17221/125/2022-AGRICECON>
- Gill, I. S., Kharas, H. (2007): *An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth*. The World Bank, Washington. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-6747-6>
- Györffy D. (2021): Felzárkózási pályák Kelet-Közép-Európában két válság között. *Közgazdasági Szemle*, 68 (január): 47–75. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2021.1.47>
- Hamad, M., Szekeres, A. (2019): Business valuation by the Mckinsey model, comparison of two different accounting systems. *Economics & Working Capital*, 11 (1-2): 13–17.
- Holmberg, S., Rothstein, B. (2020): Social Trust – The Nordic Gold? University of Gothenburg– The Quality of Government Institute. QoG Working Paper 2020:1. <https://www.gu.se/sites/default/files/2020-05/2020_1_Holmberg_Rothstein.pdf> (2023.03.30.)
- IMD (2022): Word Competiveness Yearbook. International Monatery Found, International Institute for Management Development, Lausanne, Switzerland <<https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/publications/>> (2023.03.30.)
- Lakatos V., Béresné Mártha B., Tömöri G. (2020): Controlling módszerek ismerete és alkalmazásuk az Észak-alföldi régió kis- és középvállalkozásainak gyakorlatában. *International Journal of Engineering and Management Sciences, Műszaki és Menedzsment Tudományi Közlemények*, 5 (1): 441–452. <https://doi.org/10.21791/IJEMS.2020.1.37>
- Ohno, K. (2009): Avoiding the Middle-Income Trap: Renovating Industrial Policy Formulation in Vietnam. *Association of South-East Asian Nations Economic Bulletin*, 26 (1): 25–43. <http://doi.org/10.1355/AE26-1C>
- Pásztor Sz. (2020): *Kelet-Közép Európa világgazdasági orientációja és felzárkózása*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest. <<https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16283/Kelet-Kozep-Europa%20vilaggazdasagi%20orientacioja%20e%20s%20felzarkozasa.pdf;jsessionid=D62AFDEA4E088E5A86AB34C2334EB2F3?sequence=1>> (2023.01.10.)
- Rodrik, D. (2018): *New Technologies, Global Value Chains, and the Developing Economies*. Background Paper. Pathways for Prosperity Commission Background Paper Series, Oxford. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3338636>
- Rosselet-McCauley, S. (2011): Sustainable Competitiveness. A New Conceptual Framework. Doctoral Dissertation. IMD, Lausanne. <https://www.researchgate.net/publication/255978321_Rosselet_Working_paper_Sustainable_Competitiveness> (2023.01.10.)
- SolAbility (2012): The Global Sustainability Competitiveness Index 2012. <<https://solability.com/the-global-sustainable-competitiveness-index/downloads/>> (2023.03.03.)
- SolAbility (2014): The Global Sustainability Competitiveness Index 2014. <<https://solability.com/the-global-sustainable-competitiveness-index/downloads/>> (2023.03.03.)
- SolAbility (2016): The Global Sustainability Competitiveness Index 2016. <<https://solability.com/the-global-sustainable-competitiveness-index/downloads/>> (2023.03.03.)
- SolAbility (2018): The Global Sustainability Competitiveness Index 2018. <<https://solability.com/the-global-sustainable-competitiveness-index/downloads/>> (2023.03.03.)

- SolAbility (2020): The Global Sustainability Competitiveness Index 2020. <<https://solability.com/the-global-sustainable-competitiveness-index/downloads/>> (2023.03.03.)
- SolAbility (2022): The Global Sustainability Competitiveness Index 2022. <<https://solability.com/the-global-sustainable-competitiveness-index/downloads/>> (2023.03.03.)
- SolAbility (2023): Sustainable Policies. <<https://solability.com/sustainable-competitiveness/competitiveness>> (2023.03.03.)
- Szekeres A., Orbán I. (2018): Egy vállalat fizetőképességének vizsgálata nemzetközi számviteli viszonylatban. *International Journal of Engineering and Management Sciences, Műszaki és Menedzsment Tudományi Közlemények*, 3 (4): 332–342. <http://doi.org/10.21791/IJEMS.2018.4.28>.
- Szekeres, A., Dékán T.-né, Orbán I. (2019): Examination and control of the efficiency of enterprises operating within the health care sector. *Corporate Ownership & Control*, 17 (1): 173–182.
- Tömöri, G. (2014): Examination of impact of pharma R&D on profitability. *Annals of The University of Oradea Economic Science*, 23 (1): 689–697.
- Tömöri, G., Lakatos, V., Béresné, Mártha B. (2021): The Effect of Financial Risk Taking on Profitability in the Pharmaceutical Industry. *Economies*, 9 (4): 153. <https://doi.org/10.3390/economies9040153>
- Tömöri, G., Bács, Z., Felföldi, J., Orbán, I. (2022): Impact of Pharmaceutical R&D Activity on Financial Flexibility and Bargaining Power. *Economies*, 10 (11): 277. <https://doi.org/10.3390/economies10110277>
- Virág B. (2016): A gazdasági felzárkózás nemzetközi és hazai tapasztalatai. Versenyképességi és Növekedési Fórum. 2016. június 24. <<https://hitelintezetiszemle.mnb.hu/letoltes/meizer-gabor.pdf>> (2023.03.15.)
- World Bank (1997): *Expanding the Measure of Wealth. Environmentally Sustainable Development Studies and Monographs Series No. 17*. The World Bank, Washington D.C. <<https://digitallibrary.un.org/record/250418>> (2022.11.13.)
- WEF (2020): *The Global Competitiveness Report. Special Edition 2020. How Countries are Performing on the Road to Recovery*. World Economic Forum Geneva, Switzerland. <https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf> (2023.03.15.)